

Perspectief op leren. Verkenningen naar onderwijs en leren vanuit de christelijke traditie. Door middel van een bundel met deze titel wil de projectgroep 'Leren in perspectief' een bijdrage leveren aan de bezinning op de vormgeving van een hedendaagse christelijke didactiek, gebaseerd op de Bijbel en de christelijke traditie. Pieter Dirk Blom bespreekt het boek en legt een verbinding met het gedachtegoed van onderwijskunst.

Leren denken bij de bronnen 'Perspectief op leren' in perspectief

'Achterom kijken helpt om verder vooruit te kunnen zien.' DJAIRAM¹

'De getuigen kunnen een mens op weg brengen, een richting aanwijzen (...), maar de weg moet men zelf betreden, de aanwijzingen moeten in de eigen ervaring worden getoetst.' VAN DEN BEUKEL²

Positiebepaling

Wat is neutraal onderwijs? Niets is waardevrij. De visie op onderwijs en leren wordt beïnvloed door de heersende moraal in de maatschappij van vandaag. Een moraal die de autonome mens vol in de schijnwerpers zet: over Verlichting gesproken! Denkbeelden die ver afstaan van het bijbelse mens- en wereldbeeld van heteronomie, gebroken bestaan en door genade gericht zijn op dat 'wat Boven is'. *Onderwijzen is opvoeden.* Hoe en wat wordt er onderwezen? Hoe wordt er opgevoed? Als christenen staan we een christelijke opvoeding voor. Wat betekent dit voor het onderwijs? Wat is christelijk onderwijs? En in hoeverre spoort dit met de heersende moraal? Moet er een wissel worden omgezet? Hoe zou christelijk onderwijs vorm moeten krijgen? Er zijn vragen te over.

Bronwijzer

Welke richtingwijzers bieden de Bijbel en de christelijke traditie met betrekking tot een eigen kader voor didactiek en leren?

Ad Fontem: wie dé Bron aanboort, vindt vruchtbaar water. *Want hij zal zijn als een boom geplant aan waterbeken / die zijn vrucht geeft op zijn tijd/ waarvan het blad niet afvalt / al wat hij doet zal wel gelukken* (Psalm 1:3 Herziene Statenvertaling). Welke kernnoties geven het Oude en Nieuwe Testament?

*Ad fontes*³: welke christelijke denkers uit het verleden hebben zinvolle dingen gezegd over leren en didactiek? Anders gezegd: welke wortels hebben in de vruchtbare grond van Psalm 1 hun voeding gevonden?

Perspectief

Een projectgroep vanuit verschillende onderwijsorganisaties binnen de Gereformeerde Gezindte heeft een zoektocht ondernomen. Een

zoektocht in de Bijbel en het verleden, om het heden vorm te geven en de toekomst tegemoet te gaan. Een bundeling van een aantal gehouden lezingen is beschikbaar: *Perspectief op leren. Verkenningen naar onderwijs en leren vanuit de christelijke traditie.*

'Achterom kijken helpt ...', zei Rishi Djairam. Dat geeft perspectief '... om verder vooruit te kunnen zien.' Ik wil het hierboven genoemde boek bespreken met behulp van de titel *Perspectief op leren*. Dat doe ik aan de hand van de vier betekenissen die Van Dale geeft bij het woord perspectief: 1) doorzicht, 2) vanuit dit opzicht, 3) vergezicht en 4) vooruitzicht.

Perspectief: doorzicht

De eerste richtingwijzers worden gezocht in het Oude en Nieuwe Testament. Prof. W. Verboom typeert het leren als het gaan van de levensweg als leerweg overeenkomstig Gods geboden en beloften. Ook de leraar is en blijft dan leerling. Datzelfde benoemt prof. T.M. Hofman met 'het leren van de grote Leraar'. Jezus' onderwijs heeft betekenis voor de leraar en leerling van alle tijden en plaatsen, stelt hij. Het gaat in Jezus' onderwijs om het leren met het hart. De hele mens is hierbij betrokken.

De Vroege Kerk ontleende haar visie aan de heidens traditie. Drs. R.J.A. Doornenbal bespreekt onder de titel 'De beroving der Egyptenaren'⁴ dat de vroegchristelijke kerk de twee vruchtbare concepten *phronesis* en *padeia* van de Klassieken heeft overgenomen en deze een plaats gaf binnen de christelijke context. Bij kennis als *phronesis* gaat het niet zozeer om het verstandelijk weten, maar veel meer om het begrijpen van de dingen; het legt een innerlijke verbinding. Zo is de lerende met heel zijn wezen op kennis betrokken. Bij *padeia* staat de vorming centraal. De centrale vraag binnen de *padeia* is: Wat maakt een mens tot mens?⁵ Prof. W. Otten merkt op dat in de tijd tot de

Reformatie geloof en rede meer gescheiden worden. Het wordt een of-of: óf het hart óf het verstand. Uit de bijdrage van prof. dr. I.B.H. Abram blijkt dat dit binnen het Jodendom radicaal anders is. Alles staat daar in dienst van het geloof. Het leven is er 'permanent leren', met als doel het worden wie je moet worden: 'gaaf' - is levend voor Gods aangezicht -. Voor de school ziet Abram hierin een inleidende en stimulerende rol weggelegd.

Dr. W.J. op 't Hof laat zien dat de Nadere Reformatoren ook de rede onder het geloof plaatsten: 'Godzaligheid gaat bij leraar en leerling boven geleerdheid', zegt hij over hen. Vooral de leerkracht heeft voor de Nadere Reformatoren een hoge roeping als voorbeeldfiguur. In het tijdperk van de Verlichting gaat het om 'vorming' met als doel: het worden van een mondig, autonoom mens. Prof. J. Hoogland wijst op het onmisbare van een levensbeschouwing bij de vorming van de persoonlijkheid. Door het gemis aan levensbeschouwing ontstaat een leemte binnen het Verlichtingsdenken. Omdat het hart redenen kent die de rede niet kent (B. Pascal), ligt hier een uitdaging voor het christelijk onderwijs!

Prof. S. Miedema reikt in P.A. Kohnstamm een getuige aan van formaat. Leraar en leerlingen ontmoeten elkaar volgens Kohnstamm als 'individuen in gemeenschap'. In die ontmoeting gaat het voor de persoonlijkheden-in-wording om menswording als levenslang proces. Leren en onderwijzen zijn de elementen van dit proces in het verband van de school. Godsdienst, levensbeschouwing of zingeving vormen het leren en onderwijzen.

Perspectief: vanuit dit opzicht

'De getuigen kunnen een mens op weg brengen, een richting wijzen (...)', stelt A. van den Beukel in één van de citaten boven dit artikel.

Welke richting wijzen de getuigen uit de vorige paragraaf? Welke 'leerweg' hebben we te gaan? Het boek wordt besloten met een synthese. Drs. A. de Muynck en drs. B. Kalkman, de eindredacteuren van *Perspectief op leren*, voegen de centrale noties samen. De exclusieve autoriteit van de bijbelse gegevens staat hierbij voorop. Daarnaast speuren de eindredacteuren in het - historische- materiaal naar inspiratie voor de huidige situatie. Op de 'leerweg' plaatsen ze zes borden:

Kennis

Als het gaat om kennis verwerven, staat het principe 'de levensweg als leerweg' voorop. Het gaat om de ontmoeting met God, mezelf, de ander en het andere op de levensweg die God met mij gaat, met als doel het leven *coram Deo* (= voor Gods aangezicht), nu en in de toekomst.

Kennis als *phronesis* krijgt een diepere betekenis als het ethische aspect van het kennisbezit een centrale

plaats krijgt. In *padeia* gaat het om het zoeken naar echte waarheid. Hoe ken ik de werkelijkheid?, is een bepalende vraag.

Docent

Het gezag van de docent is afgeleid gezag, dat steeds verwijst naar de bron. Een basisvoorwaarde voor het leraar- zijn is blijvend leerling zijn. Dit geldt zowel in de smalle -godsdienstige- als in brede -werkelijkheids- omvattende- zin.

Leerling

De leerling is actief en afhankelijk tegelijk. Actief in het verwerven van kennis ('kinderen willen leren') en als schepsel afhankelijk en ontvangend. Van de leraar vraag dit 'concentratie en slagvaardigheid enerzijds, openheid en geduldig afwachten anderzijds', aldus Kalkman en De Muynck, die hier Simone Weil citeren.

Leren en onderwijzen

Onderwijzen is vooral *chanak* (inwijden). Het onderwijs moet zich richten op diepe ervaringskennis en op de mens in zijn totaliteit.

Vormgeving en middelen

Vorm en middelen zijn sterk cultuurbepaald. De bronnen geven inspiratie om ze te gebruiken, mits 'ten dienste aan de vroomheid'. In de christelijke traditie zien we dat eigentijdse middelen veelal werden gebruikt, op voorwaarde dat ze ten dienste staan aan het leven als christen. Dat gegeven kan inspirerend zijn voor de manier waarop wij in het onderwijs gebruik maken van eigentijdse middelen en inzichten.

Context

Leren moet plaatsvinden in een gemeenschap waar evenwicht is tussen de groep en de enkeling, ten dienste van de samenleving.

Perspectief: vergezicht

De vertaalslag van theorie naar praktijk blijft een worsteling. Toch wordt in het boek een poging ondernomen. Een zestal punten van deze poging wil ik in deze bespreking noemen:

1. Onderwijs is vormings- en brongericht.
2. Haar doel is inzicht en doorzicht te verkrijgen in de werkelijkheid, in verbondenheid met kennis van onze Schepper. Kennis is dan ook betrokken op de horizontale én verticale dimensie.
3. De inhoud ontleent zij aan de fenomenen (*ad fontes* wil zeggen: beginnen bij de bronnen van het bestaan).
4. Verwondering neemt een grote plaats in.
5. De docent weet zich leerling van de grote Leraar en de werkelijkheid, en wijdt zo zijn leerlingen in de geheimen in.
6. Leren vindt plaats in een gemeenschap waar voor ieder plaats is.

'De getuigen kunnen een mens op weg brengen, een richting aanwijzen (...), maar de weg moet men zelf betreden, de aanwijzingen moeten in de eigen ervaring worden getoetst.' Deze uitspraak van A. van den Beukel wil ik ter harte nemen. Wat mij betreft, kan de weg zelf betreden worden met de reisgids van onderwijskunst in de hand. Bij de zes bovengenoemde noties wil ik een invulling geven vanuit het gedachtegoed van onderwijskunst.

1. 'Bildung' neemt binnen het onderwijskunst-gedachtegoed een belangrijke plaats in. Het begrip is verbonden met het kernbegrip Einwurzelung. Het gaat daarbij niet om mondigheid, maar om verworteling in de werkelijkheid.
2. De werkelijkheid in haar veelomvattende en complexe karakter wordt bij onderwijskunst gebundeld in exemplarische thema's. Vanuit het *Einzelne* naar een *Spiegel des Ganzen*⁶, vanuit het centrale thema (Einzelne) naar de brede context waarin het onderwerp staat (Ganze). Hoe doet de werkelijkheid zich aan ons voor? Het begint al zo dichtbij: een schilderij, een bierglas, een steen of een vlinder. Maar er zit veel meer achter. Onderwijskunst wil doordringen in de essentie van de dingen. Ze wil inzicht en doorzicht verkrijgen via waarneming en onderzoek. Onderzoek dat leidt tot de essentie. Dan licht in de werkelijkheid iets op van Gods werkelijkheid.
3. De Duitse natuurkundige en pedagoog M. Wagenschein, op wiens gedachtegoed onderwijskunst zich baseert, schreef een artikel getiteld *Rettet die Phänomene*.⁷ Dat zegt genoeg. Hij stelt dat het begrijpen (*Verstehen*) onlosmakelijk is verbonden met de fenomenen ('Verstehen is stehen auf die Phänomene').
4. Onderwijskunst wil tegemoetkomen aan de *Verstehenshunger* van kinderen. Verwondering en verbazing dagen de lerende uit om dieper door te dringen.
5. Omdat bij onderwijskunst het fenomeen centraal staat, gaat het niet in de eerste plaats om de leraar. Hij is weliswaar degene die het fenomeen probeert te ontsluiten en leerbaar te maken. Maar toch blijft ook hij leerling, leerling van de werkelijkheid. Ten diepste leerling van de God van de werkelijkheid. Dat tekent zijn afhankelijkheid, maar ook zijn verwachting!
6. Het denken, delen en uitwisselen vindt bij onderwijskunst plaats in een kring. Iedere deelnemer heeft zijn/haar eigen inbreng. Ieders inbreng is waardevol.

Van theorie naar praktijk gaan blijft een worsteling. Ik denk dat onderwijskunst een prima en praktisch concept is om de theorie in praktijk te brengen. Laten

we de hand aan de ploeg slaan! Zó kan 'de weg zelf betreden worden en de aanwijzingen in de eigen ervaring worden getoetst'.

Perspectief: vooruitzicht

Hoezeer het onderwijs ook gericht moet zijn op het *Verstehen* van de werkelijkheid, met daarin de eigen plaats als schepsel *coram Deo*, het blijft 'een kennen ten dele'.

Dit ontslaat leraren niet van hun dure roeping (dr. W. Aalders noemt het zelfs een ambt), maar het maakt wel bescheiden: ze blijven zelf leerling! Om het te zeggen in de lijn van Van den Beukel: de dingen houden hun geheim, ook al kijken we met andere ogen.

Christelijke pedagogiek is en blijft 'een pedagogiek tussen heimwee en verlangen'. Verlangen naar dat wat 'vooruit' te zien is. 'Want wij zien nu door een spiegel in een duistere rede ... maar alsdan zullen wij zien aangezicht tot aangezicht; nu ken ik ten dele, maar alsdan zal ik kennen, gelijk ook ik gekend ben.' (1Korinthe 13:12).

In Gods toekomst is er het volle zicht op de werkelijkheid Gods! '... en wij zullen voor Zijn aangezicht leven. Dan zullen wij kennen, wij zullen vervolgen, om de HEERE te kennen.' (Hosea 6: 2 en 3).

N.a.v.:

Drs. A. de Muynck en drs. B. Kalkman (red.),
Perspectief op leren. Verkenningen naar
onderwijs en leren vanuit de christelijke
traditie, Gouda (2005), 158 blz.

¹ Rishi Djairam op www.wijzespreuken.nl

² A. van de Beukel, *De dingen hebben hun geheim*, Baarn (2001¹⁸), p. 134.

³ Fontem/fontes = Bron/bronnen.

⁴ Binnen de vroegchristelijke kerk rechtvaardigde men op grond van Exodus 12:36 dat christenen de heidenen mogen 'beroven' van hun 'goud' en 'zilver'.

⁵ W. ter Horst, *Onderwijzen is opvoeden*, Kampen (2002), p. 40-45.

⁶ M. Wagenschein, geciteerd in B. Kalkman e.a. (red.), *Onderwijskunst. Handboek voor exemplarisch onderwijs*, Gouda (2005), p. 44.

⁷ M. Wagenschein, *Rettet die Phänomene*, in: *Erinnerungen für Morgen. Eine pädagogische Autobiographie*, Weinheim und Basel (1989).

